

УДК 343.985:343.46:343.102

Лисенко Олена Володимирівна –
аспірантка кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ), ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ДІЇ В МЕХАНІЗМІ РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДУ

Розглянуто особливості проведення заходів (слідчі (розушукові), негласні слідчі (розушукові), процесуальні, організаційні дії) стосовно встановлення інформації, що використовується в пошуковому процесі правоохоронних органів для встановлення місця перебування осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду.

Ключові слова: розшук осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду; організаційні заходи для розшуку осіб; інформація, необхідна для розшуку осіб; особливості проведення слідчих (розушукових) дій для розшуку осіб; особливості тимчасового доступу до інформації, якою володіють оператори і провайдери телекомунікацій.

Для встановлення місця перебування осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, необхідно здійснювати комплекс різноманітних спеціальних заходів. Слідчий чи оперативний працівник спрямовують свою діяльність на отримання специфічної інформації, яка використовується спеціально для розшуку осіб. Практика правоохоронних органів України свідчить про необхідність використання під час оперативної та слідчої діяльності з розшуку осіб різноманітних технічних засобів, інформаційно-пошукових систем, можливостей операторів мобільного зв'язку, операторів, які надають доступ до мережі Інтернет тощо. Така інформація, при належному її аналізі, дозволяє встановити перебування конкретної особи, визначити коло спілкування таких осіб, організувати заходи щодо безпосереднього їх затримання правоохоронними органами.

У науковій літературі питання щодо організації конкретних заходів для визначення місця знаходження особи, яка переховується, є недостатньо вивченими і потребують спеціального дослідження. Пропонується розглянути особливості проведення окремих слідчих

(розшукових) та інших заходів, особливості використання правоохоронними органами окремих інформаційних технологій, аналізу змісту інформації, яка може бути отримана в результаті використання того чи іншого технічного засобу для встановлення місцезнаходження осіб.

Для встановлення місця знаходження конкретної особи, яка переховується від досудового розслідування та суду, правоохоронні органи можуть вживати різноманітних заходів: оперативно-розшукові заходи; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; інші процесуальні та організаційні заходи. Кримінальний процесуальний кодекс України не зазначає конкретних дій, що має здійснювати слідчий у процесі організації та безпосереднього розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду. У ст. 281 КПК України зазначається лише про можливість оголошення розшуку, складання постанови про розшук та можливість доручення проведення розшуку оперативним підрозділам. Залежно від слідчої ситуації, що склалась на момент здійснення розшуку осіб, наявної інформації про таких осіб та можливих місць їх переховування, слідчий, оперативний співробітник розробляють відповідний план розшуку, у якому враховуються всі можливі варіанти встановлення місця знаходження конкретної особи.

Організація та безпосередня діяльність щодо розшуку осіб слідчим чи співробітниками оперативних підрозділів включає в себе, насамперед, проведення різноманітних дій щодо отримання необхідної інформації про: 1) загальну характеристику особи, яка розшукується; 2) можливі місця її перебування (родичі, знайомі, близькі особи тощо); 3) коло друзів, знайомих, колег по роботі, з якими спілкувалася особа, що переховується від досудового розслідування; 4) використання особою предметів та засобів, за допомогою яких може бути визначено її місцезнаходження (державний номер автомобіля; номер мобільного телефону; номер банківської платіжної картки; паспортні дані; картка платника податків (ідентифікаційний код); 5) використання особою аккаунтів соціальних мереж (Фейсбук, Твітер, Вконтакте, Однокласники тощо); 6) наявність інформації про предмети, які мають значення для безпеки з проведення заходів щодо затримання особи (наявність зброї) тощо.

Зазначену вище та іншу необхідну інформацію може бути встановлено, зокрема, шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також за допомогою відповідних вимог щодо надання в розпорядження слідчого додаткової інформації від окремих громадян чи підприємств. Такими слідчими (розшуковими) діями є допит, пред'явлення особи для впізнання, обшук, огляд, експертні

дослідження тощо. Кожна з вищеназваних слідчих (розшукових) дій має своє призначення та спрямування щодо отримання інформації, яку може бути використано для аналітичної роботи та безпосереднього розшуку осіб і встановлення їх місцезнаходження, затримання та доставляння до місця проведення досудового розслідування чи судового розгляду. Пропонується розглянути особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямуванням яких є отримання додаткової інформації для організації розшуку осіб, які переховуються.

Проведення допиту сприяє отриманню повної характеристики особи, яка розшукується, а також додаткових відомостей, спрямованих на належну організацію пошукового процесу. У таких випадках допиту підлягають: 1) батьки, дружина, інші близькі особи, які володіють інформацією про розшукуваних осіб; 2) особи, які знають розшукуваного за місцем проживання; 3) особи, які знають розшукуваного за місцем роботи, навчання, дозвілля та відпочинку; 4) особи, які раніше притягували до відповідальності (адміністративної, кримінальної) розшукувану особу (дільничний, оперативний уповноважений, слідчий тощо); 5) особи, які були співучасниками вчинення злочину (у тому числі і за злочини, за які уже відбуте покарання); 6) інші особи, які можуть володіти інформацією про розшукуваних осіб (випадкові знайомі, свідки події тощо).

Перераховані вище особи в сукупності можуть надати великий обсяг інформації, яка сприятиме організації ефективного розшуку осіб. Однак варто враховувати, що близькі особи не завжди зацікавлені в наданні повної інформації про можливі місця знаходження розшукуваної особи, тому їх показання мають бути критично оцінені та детально перевірені. Як свідчить практика правоохоронних органів, інші особи не завжди налаштовані на надання повної та достовірної інформації через побоювання втратити дружні стосунки з розшукуваною особою. Слідчий має використовувати весь арсенал тактичних прийомів для отримання необхідної інформації під час допиту та своєчасного виявлення неправдивих свідчень.

Брак важливої інформації про розшукуваних осіб може бути компенсовано правильною організацією та проведенням інших слідчих (розшукових) дій. Зокрема, це стосується проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. КПК України (ч. 1 ст. 234) визначає, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знярядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Тобто зазначена вище слідча (розшукова) дія спрямована, зокрема, на безпосереднє встановлення та затримання особи, яка переховується від слідства, і практика правоохоронних

органів свідчить про використання обшуку житла чи іншого володіння особи для безпосереднього затримання таких осіб під час реалізації матеріалів оперативних підрозділів про їх розшук. Обшук у таких випадках спрямовується на встановлення схованок у житловому приміщенні, інших приміщеннях, садових ділянках тощо, де може переховуватися особа, яка перебуває в розшуку.

Питання особливостей організації й тактики проведення обшуку житла чи іншого помешкання знайшли широке висвітлення в науковій літературі [1–4]. При цьому відсутні спеціальні дослідження, які б розглядали особливості проведення обшуку житла та іншого помешкання в механізмі отримання необхідної інформації для розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, і безпосереднього встановлення їх місцезнаходження.

Отримання необхідної інформації, що може бути використана для розшуку осіб, здійснюється під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи з метою встановлення і фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знарядь кримінального правопорушення або майна, здобутого злочинним шляхом, коли особа переховується із самого початку відкриття кримінального провадження. Такі заходи можуть бути здійснено і під час окремого, спеціального заходу, коли особу оголошено в розшук після проведення первинного обшуку житла чи іншого приміщення. У такому разі слідчий за погодженням з прокурором або прокурор мають звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням про дозвіл на проведення обшуку. Це пов'язано з тим, що ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникати в житло чи інше володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК України). Тобто в такому разі проводиться повторний обшук для отримання додаткової інформації про розшукувану особу.

У клопотанні щодо надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку, відповідно до вимог п. 7 ч. 2 ст. 234 КПК України, необхідно зазначити найменування речей, документів, а також дані щодо осіб, яких планується затримати (розшукати). Речі, документи або особи, для виявлення (розшуку) яких проводиться обшук, мають бути обов'язково зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ч. 3 ст. 235 КПК України). Це може бути пов'язано з тим, що розшукувана особа може не проживати в тому приміщенні, у якому буде призначено проведення обшуку.

Обшук для встановлення додаткової інформації чи безпосередньо осіб, які перебувають у розшуку, може проводитися в різноманітних місцях: за місцем проживання; за місцем роботи; за місцем проживання батьків, знайомих, друзів; у садових (заміських)

будинках; гаражах тощо. Місце проведення обшуку визначається в більшості випадків наявною оперативною інформацією про можливі місця переховування розшукуваних осіб. Практика свідчить, що зазвичай такі особи переховуються за місцем проживання своїх знайомих чи в помешканнях, орендованих у сторонніх осіб для тимчасового проживання, у тому числі в інших населених пунктах.

Під час обшуку може бути отримана інформація, що сприятиме подальшому розшуку осіб, отриманню додаткових відомостей, які дадуть змогу ідентифікувати конкретну особу. Під час цієї слідчої дії правоохоронці приділяють увагу отриманню таких відомостей: 1) фотознімки, відеозаписи, що містять зображення особи, яка перебуває в розшуку; 2) фотознімки, відеозаписи осіб, з якими мала стосунки та спілкувалася особа, яка перебуває в розшуку; 3) документи, що підтверджують право власності на автомобіль, плавзасіб, гараж, квартиру, будинок, що знаходяться в інших населених пунктах, у тому числі і за кордоном; 4) дані щодо банківських карток, власником яких є розшукувана особа; 5) дані щодо аккаунтів соціальних мереж (Facebook.com; Skype.com; Twitter.com; Однокласники; Вконтакте; Instagram тощо), власником яких є розшукувана особа, паролі для входу; 6) дані щодо електронних поштових скриньок, паролі для входу; 7) щоденники, записні книги, у тому числі електронні; 8) відомості щодо предметів дозвільної системи (холодна зброя, мисливська зброя, нарізна мисливська зброя); 9) документи, що посвідчують особу та надають право на керування автомобілем, носіння зброї тощо; 10) документи, що свідчать про стан здоров'я та історію хвороби розшукуваної особи; 11) дані, що свідчать про користування віддаленим доступом до банківських рахунків (система інтернет-банкінгу: "win bank", "web banking" тощо); 12) закордонний паспорт тощо. Під час здійснення обшуку варто використовувати допомогу відповідних спеціалістів [2].

Шляхом проведення огляду документів, предметів встановлюється важлива інформація, що свідчить про характеристику розшукуваної особи, її захоплення, вміння та навички. Важливим є огляд сучасних гаджетів, якими користувалася розшукувана особа (комп'ютерна техніка тощо). У них може міститися інформація про можливі контакти (номери телефонів, фото, адреси тощо), відомості про можливі аккаунти соціальних мереж і, відповідно, можливі знайомства й контакти з іншими особами в інших населених пунктах, інших країнах. Важливим заходом є огляд інформації, що міститься в комп'ютерах чи жорстких дисках, які вилучені під час проведення обшуку [5]. У процесі огляду документів можливо встановлення наявності об'єктів нерухомості, що належать розшукуваній особі чи близьким особам на праві власності, які перебувають в інших

населених пунктах, наявність дозволів на володіння зброєю, наявність плавзасобів, транспортних засобів тощо.

Необхідну інформацію для організації розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, можливо також отримати під час тимчасового доступу до речей і документів, особливості та порядок якого регламентовано главою 15 КПК України. Зазначене вище пов'язано з тим, що, зокрема, оператори мобільного чи іншого зв'язку можуть володіти інформацією стосовно ідентифікації окремих осіб (абонентів), відомостями щодо отримання абонентами відповідних послуг (телефонні розмови, їх тривалість, вихідні чи вхідні телефонні розмови чи повідомлення; відправлення коротких повідомлень SMS, MMS; маршрутів передавання інформації; відомості про конкретних абонентів, які перебувають у конкретному місті; відомості про місцезнаходження конкретного абонента в минулому тощо). У даному разі правоохоронні органи отримують інформацію стосовно активності абонентів в окремих місцях чи перебування конкретного абонента, без розкриття змісту їх розмов та повідомлень. Така інформація використовується для подальшої організації і проведення негласних слідчих (розшукових) та інших дій, які спрямовані на встановлення конкретного місця знаходження особи за певним мобільним терміналом.

Особливості отримання доступу до інформації, якою володіють оператори мобільного зв'язку, детально викладено в публікаціях О. С. Сербінова, С. С. Чернявського, В. О. Фінагеева, С. Тагієва та інших авторів [6–8]. Системи мобільного зв'язку, за своїм змістом і призначенням, зберігають інформацію про конкретного користувача послуг мобільного зв'язку та діяльність певного обладнання, яке використовується для надання послуг. Такі дані містяться у призначеному для користувачу устаткуванні (абонентській станції, абонентському пристрої; різноманітних файлах: текстових, звукових, фото-, відео-, в операційних інформаційних системах і центрах комутації операторів мобільного зв'язку [8].

Важливим засобом отримання інформації про розшукувану особу та можливі місця її перебування є аналіз інформації, що міститься в різноманітних соціальних мережах, учасником яких є розшукувана особа. Такий аналіз в окремих випадках дозволяє встановити місцезнаходження розшукуваної особи, де вона сама може зазначити своє місце перебування чи в разі встановлення її місцезнаходження через геопозиціонування на мобільних телефонах тощо.

Заходи, які проводяться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка перебуває в розшуку (окремі слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові), процесуальні та організаційні дії), є складовою загального плану діяльності слідчих та оперативних підрозділів з

розшуку осіб. Зазвичай проведення таких заходів становить зміст тактичної операції “Розшук осіб, що переховуються”. Це означає, що організація кожної дії є чітко спланованим і послідовним заходом. В окремих випадках інформація, що отримана під час здійснення допиту, обшуку, огляду документів, дозволяє організувати проведення інших слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій чи інших заходів. Так, проведення відповідних оперативно-розшукових заходів щодо контролю за поведінкою осіб, які були допитані з приводу особи, що розшукується, чи проведеного у них в помешканні обшуку, дозволяє в окремих випадках визначити конкретне місцезнаходження такої особи. Особи, які приховують місцезнаходження розшукуваної особи після проведеного допиту, обшуку чи іншої слідчої (розшукової) дії, намагаються довести відповідну інформацію до таких осіб за допомогою телефонних дзвінків, відправлення коротких SMS-повідомлень, повідомлень електронною поштою, відправлення поштових повідомлень (“Укрпошта”, “Нова пошта” тощо), повідомлень у соціальних мережах тощо.

У таких випадках може бути організовано та проведено негласні слідчі (розшукові) дії чи відповідні оперативно-розшукові заходи із встановлення місця знаходження розшукуваної особи та безпосереднього її затримання: 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); 5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); 6) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 7) спостереження за особою, річчю, місцем (ст. 269 КПК України); 8) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. 260–264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 271, 272, 274, 279 КПК України, проводяться виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Серед зазначених вище негласних слідчих (розшукових) дій обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи має, зокрема, безпосереднє спрямування на виявлення осіб, які розшукуються (п. 4 ч. 1 ст. 267 КПК України). Перераховані вище негласні слідчі (розшукові) дії вимагають від слідчого

погодження з прокурором та дотримання встановленого порядку отримання дозволу слідчого судді тощо.

Отримання інформації, необхідної для розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, не обмежується проведенням зазначених вище слідчих (розшукових), процесуальних та організаційних заходів. Залежно від наявної інформації, змістом тактичної операції щодо розшуку осіб, які переховуються, можуть бути інші заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Татаренко Г. В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / Г. В. Татаренко // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. – Луганськ. – 2013. – № 26. – С. 63–72. – Режим доступу до журн. :

<http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2545/1/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

2. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми проведення обшуку / К. О. Чаплинський // Вісник Запорізького національного університету, серія “Юридичні науки”. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 208–214.

3. Драчова К. В. Тактика обшуку при розслідуванні розбоїв, учинених групою неповнолітніх / К. В. Драчова // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 91. – С. 150–156.

4. Садова Т. Особливості проведення обшуку та виїмки в контексті міжнародної концепції прав людини / Т. Садова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С. 158–161.

5. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : [метод. рек.] / отв. ред. проф. В. С. Зеленецкий. – Харьков : НИИ ИПП АПрНУ, 1999. – 10 с.

6. Чернявський С. С. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій / С. С. Чернявський, В. О. Фінагеев // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 179–185.

7. Тагієв С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні / С. Тагієв // Слово національної школи суддів України. – 2013. – № 2 (3). – С. 13–24.

8. Сербінов О. С. Окремі види інформації про абонента, яка знаходиться у користуванні операторів мобільного зв'язку та може бути отримана у ході проведення оперативно-розшукових заходів або слідчих дій / О. С. Сербінов // Адвокат. – 2009. – № 1. – С. 36–39.